

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 89 (1593) ◆ 1997 чылдың сентябрь 4, четверг ◆ Ат салган шагы 22.45. ☞ Сапар ортээ 1000 рубль.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫ

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

Кышка уткуштур

ХЕМЧЕГЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИ

ТР-ниң Чазаның хуралдар залында август 23-те республика денвалдиг экономиктиг болгаш келир кыштың белекелениң дугайында чөвүлел хурал болуп эрткен. Хуралды ТР-ниң Президентиниң Ш. Д. Ооржак башкарып эрттирген. Хуралга чугааланган айтырыглар: «ТР-ниң Чазаның 1995 чылдың август 21-ге хүзүп алганы 350 дугаарлыг доктрина 1997-те Р.Ф.-тин Саң ламызының сайлыгының бири оралакчызы А. Л. Куринге 1997 чылдың август 18-те болган хуралдың протоколуна көрдүнгөн план хемчеглерин ботландыр дугайында болгаш бюджет алынында шалында болгаш пособиелерде өрлериниң түнүш тоарылып база келир чылдың ашпагандыгының дугайында айтырыглар таланып кылган.

Конгресс

САГЫШ-СЕТКИЛИ СЕРГЕК

Август 22-ле аяктыгынган «Сибирь улустарының түрк делегей» конгресс болуун ажалың 23-24-те уламчылаан. Август 23-те секциялар аайы-биле хуралдарга хөй саныг илеткелдерин болгаш диндагыларын эртемденер болгаш конгресс-тиң ажалына кирип келген аалчылар кылган. Чуркучулар бажыңыңа тыва чуркучуларың болгаш даш чонкучуларың ажалыңа биле аалчыларны таныштырган база аалчыларның экилегин чурула, уран чүдүрүп, база уст-тыгың кылдыларын делгеп көргүскөн. Гуманитарлыг шинчилелдер институтуна секцияның ажалыңа эртемденер болгаш чогаалчылар чыгып, түрк чондарың төөгүзүңге, өрткөн үдеги болгаш амгы уран чүдүрүп, дыл-домааның, чечен чогаалың айтырыгларын сайгарып чугаалашкан.

Бистиң көрр.

МААДЫРЛЫГ ЧОРУК УТТУНДУРБАС

Ада-чурттун Улуг дайынының хоочуннары — Москва камгалалының киржикчилеринге, тылдың ажал-шичилеринге

Ада-чурттун Улуг дайынының хүндүлүг хоочуннары болгаш тылдың ажал-шичилери! — Ондур улуг ниити-национал байырдалдык база делегей чергелиг болушкунуң — Москваың үндөзүлениң тургустуңаының 850 чыл оюңуң бүүдүзүңде москвалык силерни сактып, өөрүл чөттиришиңниң илередиң тур. 850 чыл — ол дээрге угаан-болдуга өндүр көстүр төөгүлүг узун хуусаа-дыр. Бо чүс чылдарың дургузуңда чече-чече салгалдар, чече-чече тулушчу-куннар болбаан дээрлиг. Бистиң чоңуустуң салгалдарың төөгүлүг сактышкыңа бодунуң амьдыралыңың кычылгалдыг, нацияның бүгү күжүң социал хай-халаптары алып эртеринче, чурттуг катат тургузарыңе база хөгжүдеринче угаандыгын турган үе-чадалар бар.

Төнүп турар XX чүс чыл бистиң Төрөөн чуртувуса аар шылгалдалары таварыштырган, оларның эң карызы 1941-1945 чылдарың Ада-чурттун Улуг дайыны болган. Бистиң чоңуусу ол кадыг-берге шылгалданы алдарың-биле туруп үнгөн. Чогуңна Силер, бистиң хүндүлүг хоочуннарымыс, бодуңарың Төрөөн чуртуңага кызыгаар чок ынак-шыл-биле чүс-чүс чылдарга аларны чаалап ал, тилегениң чедиң алып дээш бүгү чүвени, амы-тын-лаа харамнамай, ол дээш кызыгаар чок чүткүлдү база шылдык чорукту көргүскөн силер. Бис ол дээш Силерге өөрүп четтирген бис!

1941 чылдың декабрьда Москва чогуңга тулчушкун кижик төрөлгөтүңнү төөгүзүңге эңне көргүңчүк, хан төгүшкүңүң дайыңа халдан келген электичтерге удур бир дугаар тилеге-биле доозулган. Немес фашизмге — бүгү кижик төрөлгөтүңнү дайыңыңа удур дайыңың бири чедишиңниң хөй-хөй улус-чоннара Россияның найсылалыңа ады-биле холбакканы ханы ужуруталыг.

1941 чылдың январьда бүүдүгү делегей Москва шылдар ирги бе, шылдаас ирги бе деп тыныгың

тыртыпкан көрүп турган. Москва шылдагыңаң! Чүгүле шылдаан эвес, а бүүү кижик төрөлгөтүңге дайыңың тилеп болур деп чүвени көргүскөн! Москва чогуңга тилегениң чедишиңниң бистиң хөй националдыг улузувустуң куженишиңниң түйдөйлүг болган. Чогуңна Силер — бистиң чуртувустуң делгемнеринде чурттал турар аңгы-аңгы националдык улуустарың төлөзүлөскөңөр, муң-мун хоорайларың, суурларың чыгыс өр-бүлө кылдыр каттышкан чурттакчылары Москваны кулданыгдан камгалап алган силер, ол тилеге-биле кады өөрүп турдуңар.

Миллион ажыг камгалакчылар «Москва камгалалы дээш» медаль-биле шаңгалган найсылалга «Маадыр-хоорай» атты тывыскан.

Бис силерниң Москва чогуңга тулчушкуннарга чаныш-сыныш чок эрес-маалырың чоруунар, чуртту болгаш оң найсылалың катат тургузарың дээш кайгамчык улуг куженишиңниң дээш өөрүп четтирп турар бис. Ада-чурт дээш силерниң бердигениңерни, маадырың чоруунарың утпас бис, бис ону келир салгалдарымыска дамчыдып арттырар бис.

Москваың юбилейниң чаа чүс чылдың, чаа мун чылдың бүүдүзүңде демделеп тура, эргим хоочуннар, бүүзүрп көрүңер, бис Россияның найсылалы улам эки, ары-силги, чурткасанчыг болуңуң, күш-ажылыга болгаш тынчтыгыга таарымчалыг хоорай болуңуң, бистиң Ада-чуртувустуң төлөптин-биле төлөзүлөп турар хоорай болуңуң дээш бүгү чүвени кылдыр бис.

Москваың 850 чыл оюңуң байырлалы-биле силерге чуреттин ханызыңдан байыр чедирип, силерге, силерниң төрөөнеринерге, чок кижилеринерге бажыг надыштыды, чаагай кижиктерни, хөй-хөй чылдарга аас-кежиңи күзедим!

Москваың мэри Ю. М. ЛУЖКОВ.

Тыва Республиканың Президентинин чарлыктары

«Каа-Хем» разрезиниң ажалдыкчылары шаңнаар дугайында Хомур-даш адырын хөгжүдеринге болгаш хөй чылдарда ак сенкиңиң ажалы дээш «Тыва Республиканың алдарыг ажалдыкчысы Хундур»

РИКОВТУ — экскаватор машинисти Андрей Якинович ЧЕБОДАВТИН БелАЗ-3.548 аныс-амосалдыг чылаачызы шаңнаар.

«Тыва Республиканың алдарыг ажалдыкчысы» хүндүлүг атты Республикага кадрларны

Тыва Республиканың Президентиниң Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай, 1997 чылдың август 27, №89 73 болгаш 74.

КАДЫГ-ДАА ҮЕДЕ КАДЫ АЖЫЛДААР

Тываның күрүнениң национал парлалга-үндүрүлгө черин тургузар

Тыва Республика болуңуң суверенитетин чарлааш, Р.Ф.-тиң составында өөт-догуңна күрүне боюн чаа үе-чадада ажалдыкка бээр үр болбаса-даа, бистиң амьдыралымыска даа хөй чаа чүдүлдер көстүп келген. Тыва Республика болуңуң күрүне статусу улам быжылган, балык-кан турары өөрүчүлүгү. Моон соңура ол улам сайыраар болган хүлөөн көрүшкүңүң алары чугаажок. Дыка хөй чаа күрүне структуралары тургустуңуң, ажалдыкка улам таарымчалыг апар чыдар.

Чоокта чаа тыва радиого Тываның ном үндүрер чериниң директору ол черин ажалыңа хамаарыштыр чүве чугаалааш, үеги келген чөптүг айтырыгны көдүрүшкүңүң коңчу-ла таарымчалыг. Ыңчангаш ону бүүрү-биле делгештиңилешиң, «ШЫН» солунуң иччүкү сазында директор чүве кылган чугаамы таныштырып, бо талаамы-биле номчүкүлүр база деткир боор дээрзинге илгедим улуг.

— Шомоадыр Дойдуевич, Тываның ном үндүрер чериниң статусу көдүрер дугайында радио даш чондарың чугаанары дымдадым. Болум хуула делгеш кижик чордум. Ол бодуңарың бистиң номчүкүлүрүмыска база таныштырып берип көрдүңер? — Бистиң-даа, силерниң-номчүкүлүрүмыска чыгыс. Чамдык номчүкүлүрү радио даш чондарыңа баарган чылаас. Ыңчангаш солунга ону парлар деп өршарың база чөп боор. — Ном үндүрер чериниң статусу көдүрер чүге эрчеге чүгүлө апарганы ол, анаа ажур эдерген чаартыла — ном үндүрер чериниң статусу көдүрер дугайында ажалыңың бистиң алдарыг чылаачыларымыс, эртемденеривис анаа-даа номчүкүлүрүмыс тургузуң турган. Ону бистиң Президентиниң Шери-оол Диджинович Ооржак база деткиңи. Оларны санал-оңалдары-даа бар. Мен айтырыгыңа ыңчаар тургузуң турарыңа чөптүрөң, ону дүргөн кылдыр үеги келген айтырыгыңа деп билдир кижик чордум. Чүгө дээрге, 1991 чылдан бээр бистиң республиканың күрүне статусу үндөзүңүң биле өскөргөн, он эрге-хүлээлгези, күрүне республиканың составында болгаш. Экономикада, политикада, културада

гелеринге дүштүр кылган болур. Ыңчангаш хөйүлүг сугаар-даа алдыга, бис Национал парлалга-үндүрүлгө черин турар эргелиг-дир бис. Оске национал республикалар ону шагда тургузуң алган болгай.

Чоокта чаа Чазактың хүлөөлүг адал доктринада Ном үндүрер черин өде организаастары дөрт айткан, ону дүргөн күсүлүр ужурулг бис.

— Уште, бир-тээ, республиканың бот-догуңна эрге-хүлээлгелери калбарган чүве болгонда, он Национал парлалга-үндүрүлгө чериниң эргелери база калбарган турар ужурулг. Ал национал парлалга чериниң чаа статусуңуң концепциясың, ону Чазактың программасың, Чазак доктринаың төлөвлин белекелер турар бис. — Чаа ном үндүрер чериниң ажал-чорудулазың республиканың амьдыралында бири чөдө азы баштай шынтырлар айтырыгларың бирезинге делеш көөр ужурулг деп бодуң турарың ол шыккалыг? — Бо улаада «ном үндүрер чер» деп кылыгарлаан адвистан алдырдып, он ула-кашпаның калбартыр көрүң турар бис. Номуң чырыкчө үндүрер бисин дөрт хүлээлгезиң. Ыңчалаа-даа бис чүге ыяал-ла чүгө ном үндүрер ужурулг бис. Бистиң продукциямыс чүгө оң-биле кызыгаарламыс, аны-бүрү болур ужурулг. Чоокта чаа тыва телевидение бистиң алдарың эртемденериниң «Делегейиниң дигри эртемден» деп белик атын алдыкчылар, доктор Монгуш Кенин-Донсан көңүлүңүң чугаалап орду. Оң чугаазыңны кол уткамын кызыга-биле дамчыдагымын дүшкөн турар ужурулг. Тыва Р.Ф.-тиң составында-лаа база, күрүне-дир. Кандыг-даа күрүне — ол аңгы-даа турар болза азы бир республиканың составында болуңуң, Конституциямың делегей эр-

демлектерин кылган болур. Ыңчангаш оларны аңгы-аңгы библиотекалардан тып ажыгаарлаа келер эпигир-дир. Оң база бир чижек: бир чогаалчының номун өөрдөйлө черлеринге ажыглар апарган дикжик, анаа чүгө күрүнениң парлалга-үндүрүлгө черин дамчыштыр үнгөн номнар кирип болур. Оулуга талаам-биле баала-ла мыдыг.

Авторлар эргелериниң Хооылдузун эсгерге, бир эвес кандыг-бир чөдө оң ажылы парлатына берген болза, ону үндүрер черден гонорар төлөвриниң төлөттарың алып эртемден, Чыңгызга-лаа кирген хамал чыкка. Ол төлөврин авторларын салга алган кижизин безиң 50 чыл дургузуңа алып эргелиг, чүгө он хуузу аңгы болур.

Статусу чок парлалга-үндүрүлгө черлеринге үнгөн бүү-ле парлалга продукция чыгыс улааның, түр калдык чөдөлүгүң, дүргөн үрелиңчел болгаш хөң кадыр продукт-биле дөмей болур. Ону күрүне албан черлеринге, өөрдөйлө программаларыңа, эртем ажалдары болдуңуң.

Тудуг организацияларыңа шалың талаамы-биле өрени төлөөрүнге акша-хөрөгилерин тускайлап бээр дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

1997 чылдың август 26, № 360 Кызыл хоорай.

Тудуг комплекзияны ажалдыкчыларыңа шалың талаамы-биле тургустуңуң өрени төлөөрү сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктринаы болза:

1. Республиканың тудуг комплекзияны организацияларыңа шалың талаамы-биле бир айна өрени төлөөр дугайында Тыва Республиканың Экономика ламызың болгаш чуртталга тудууңуң база чуртталга-коммунал ажал-агыяң хөгжүдөр талаамы-биле Тыва Республиканың комитетиниң саалдары-биле чөптүрөңөр.

2. Тудуг организацияларыңа шалың талаамы-биле өрени төлөөрүнүң бюджеттиң ашпа-хөрөгилер хуваалазың болдулар.

3. Тыва Республиканың Саң ламызы, Тыва Республиканың Экономика ламызы тудуг организацияларыңа шалың талаамы-биле өрени төлөөрүнүң бюджеттиң ашпа-хөрөгилеринден 3.003 млн. рубль тускайлап бээр.

4. Тыва Республика талаамы-биле күрүнең үндүрүп ишөөшпээш, барыла банклары тудуг организацияларыңа хуусаа эркен шалың өрени төлөөр, «Россия Федерацияның Хамааты кодексиңиң 855 үлүгүң 2-ти пунктуңага өскөргөргө болгаш номдөлдөр киңер дугайында» Россия Федерацияның 1996 чылдың август 12-де № 110-ФЗ Хоойлузун удурулуга болдулар.

Ш. ООРЖАК.

Чодураа ДОНГАК. Арыг-Бажы суур.

СЕНТЕН КИРИШКЕН Шолбан Кууларга удурткан Шагаан-Арыг хоорайның коммунал ажал-агыяныңа коллектив чуртталга бажыңыңа септөгөңи шаңна-чылган. Хоорайны кышкы белектөөрүнүң 37 миллион ашка хөрөгилениң турар. Чоокта чаа 150 миллион ашка келген. Ол эвези аңгы-аңгы чөп ажаллап, илч, соок сүм дамчык хоорайларның чуртталга бажыңарың чыгылашканың чорууда берген. Шагаан-Арыгкылар септекилерин ажалыңыңе боттуг дузаны кадр-күзөңчиг.

ИЖЕР СУУВУС АРЫГ Хоорайны «Сусканал» организацияныңа 94 миллион рубль көлгөн. Кудуртары ашпап, чамдык наастарың септеп киришкен. Хоорайны арыг сүм сорулар ашпаңа ашпап үш насос ажаллап турар. Акша-төсириниң чөп болуп турарыңың уржуңуңду сүм арыглар черин күштүг наастарың салып алып арга амьдызыңа чок. Ылыг турбуже хоорайны арыг сүм-биле кандырап арга барып ол организацияның специалистерин айтты турары өөрүчүг.

Валентина АРТЫША.

Чөжө кижси сеткилинде четтирдил деп чорду ыйнаан БАШТАЙГЫ ТЫВА ШКОЛА

Ооң 70 чылы - бүдүн амыдырал

Пенсионерлернин, хаммакты мурунда бертик-мекел, аары-арык, ишканал, наам-хары улгаткан хамааттарыны кара чангыс амыдырал хорейткан-оларнын бүгү назды аныкдап алган пенсиялар болай. Сөөлү чыдарда Россияга, а ол ишкан Тывага хоочунарынын эң-не чыды айтырым-пенсияны оларга ай-ай, чык-чыла-беле төлөс бербиш турганы. Ыччаарга пенсияны хоочунарга чогур үчүндө төлөс бээр айтырым чуртта болган Тывада колдуунда шипитраттинген, чонупу пенсия хандыргылазынын системазында элээн чаартылгалар, өскерилер болган ден мөдөзлөр бар. Бо айтырымга хамаарыштыр тайылыбын бөрүн журналист Алексей Дугержа Россия Федерациянын Пенсия фондузуну Тыва Республикасынын дарганынын ораакчызы — клады начальнигы Р. Э. КАРА-САЛДАН дөзөт.

Айтырым, Эң нарын болган чыды айтырымларын бигрээс — пенсионерлерге оларын пенсияларын чогур үчүндө төлөс бээр бистаң республикада чыды алдыган ден мөдөз бар. Ол шип бе, Рилла Эрес-оолонна? Харым, Сөөлү үш айларын баштайгы хүнеринде бээр пенсияларын Кызыл хоорайда болган кожунардан пенсионерлерге саадашкын чокка берш келген.

Айтырым, Бо дөргө, улуг чедикшин, бурунгаар баштайгы чугула базым-дыр. Ону канчан, канды арга-биле чедик алганылар ол?

Харым, Россия Федерациянын Пенсия фондузуну баштаар чөриниң талазында сак-хөө дотикчезиниң дузын-биле бааа страхованио ладдырыларын чыгарына хамаарыштыр ай чоруткан хемчеглерин түшүндө ону чедик алган бис. Бо чыдым чедик аларынын дургузунда Россияның Пенсия фондузунан 99 миллиард рубль түндүг дотацияны алдым, ача немештир Пенсия фондузунуң салбырынын агар сагына республиканың страхованио (камгалдалга) ладдырыларынн төлөкчөриден 103 миллиард рубль кирген.

Айтырым, Амгы үдө республикада чөкө пенсионерлер барыл? Оларның чылда алыр пенсияларынн нинти түтү чекел?

Харым: Амгы үдө бистаң республикада 68 мүн пенсионерлер бар. Бир өвөс пенсияларын өстүрбөс (индексация) болза, бистаң пенсионерлервиаско бо чылды төлөс акшаның түтү 330 миллиард рубль болур.

Айтырым, Пенсияларын чогур үчүндө саадашкын чокка төлөс талазы-биле чедикшин бар-дыр, чугула базым кылдыгына ийдеп калыптыр. Ол чедикшиниң бижылылар, пенсия өскөри катан ишкерин бөрүн болдурбас төлөдө, канды хемчеглерин боттадырар деп турар силер?

Харым, Хаммакты мурунуңда страхованио ладдырыларын чыгар талазы-биле акылды улам-на күшөлдөр, ол ладдырыларын чедир төлөснин турар бугурулгелерге, организацияларга, албан чөринге хамаарыштыр пенсия хоюбузуна дүшүртүшүмү хемчеглерин ай чорудар соруда туруп турар. Бурунгаар базым дугайында харын Пенсия фондузунуң республика салбырынын акылды чедикшин дугайында чугаалар болза, ол хөредикшин болур ийик. Орулгалар талазы-биле мобилизация, эвеледээр даалганы, тодаргайлаарга, страхованио ладдырыларын чөкө чылдым баштайгы чартында чыгар даалганы чүгө 71 хуу чүктөсеткен бис. Пенсиялар төлөсрин болуустун орулгалыгы-биле хандыры республикада нинти-биле чүгө 54 хуу, а кожунарынын хөй нуруу-аунда 20—28 хуу болга. Изы-бүр хөй организациялар, оларын аразында бөлжөт адырлары бөзүн Россияның Пенсия фондузунга 109 миллиард рубль өрөлдү. Ол дөргө, пенсиялар төлөсрин дөрт айың түндүгө деңизир акша-дыр.

Айтырым, Страхованио ладдырыларын төлөсүн болга-хөй өрөлдү бугурулгелерин, организацияларын, албан чөрилерин адал болур силер бе, Рилла Эрес-оолонна?

Харым: Ийе, адаар апаар Эң-не хөй өрөлдөр: агро-улутунуң нумулуң—26 миллиард рубль, кожунарына хөредик кооперациянын нинтилерин—2 миллиард акш, «Тыва дас-дугу» кооперация—5,2 миллиард, Тыва өлкөтү чөккөрү—2,4 миллиард, «Кан-Хем» хөмүрдаш разрез—6,3 миллиард, Кызылдык тен чыдылган төвү—3,7 миллиард, «Тыва-коммунист»—2,5 миллиард, пассажирлар арыштырлар автобугурулгө чөри—1,7 миллиард рубль. Страхованио ладдырыларын чедир төлөсүн турар оон-да өскө бугурулгелер, организациялар, албан чөрилер бар.

Айтырым, Республикада пенсия фондузунуң системазында элээн чаартылгалар, өскерилер болган-дыр. Ол канды өскерилер, чаартылгалар бөрү?

Харым, Россия Федерациянын Пенсия фондузунуң болган Тыва Республикасынын Чазалык аразында дугурулганга бааа РФ-тин Пенсия фондузуну баштаар чөриниң оң паразында чөкө таалдарын үчүлдөзүлгө, чангыс ай пенсия албаны бистаң республикада тургустунган. Пенсия хандыргылазынын системазын сайыра-гайдырар—амгы үчүндө чылда чөкө негездес. Күрүңчө пенсия страхованионы Россия Федерациянын организациялар федералдык чангыс ай албан чөринин ону боттадырын өскөри чөккөү үчүндө соруглазы-дыр.

1921 чылда тады-тыва улуска национал-хосталгыч хувиаскал тылган. Чаа тургустунган анык республикада улуттуг-баштаар, политика, экономика, ажил-агай, культура, үдө өскөргөшкө ажилдар кадрлар хуви чөк турганында кадрлар өскөри азыр айтырым бижик турган. Бай-шыладык кижилер урууларын жоол бижикке өскөри, күрөдө лемалар аныктырын шажып хөредик өскөри-хөредик соруганы салын турган. Чаа тургустунган Тыва кылган 1927 чылда Кызыл адым араттарың өртем-билге сундулуг, эрес-нашагай 15-20 хуу уруулар, оолдарын өскөри эгелден, оларны тына бижик болган башкалар чөк болганымдан Дүңтө-Хелли деп лама моол бижикке өскөри турган. А орус адымды өскөрдөгүлөс да дөйтө эгелден. Баштайгы орус адым башкымы совет элчи чериден кылдыраштар, демир-жүктөр, караадыр өскөри урууларга үлөп турган. Урууларга ол чүддөр чедикшес болганымдан калбак шуугайлары өскө биле хөдөз, шип иштээр-биле апаа бижик, аштан бааа катан бижик өскөри турганар.

Харым, Кадрларынн билени, мергөжениң белдирин РФ-тин Пенсия фондузуну баштаар чөриниң ишанысузгар Новосибирск, Челябинск, Воронеж болган Мэксика хоорайларың өскөри-дөтөтөрүн бааазында организациялап турар. Пенсия фондузунуң системазында чаа хууш алдыган ажилдык ажилдар стажировканы (ажылга практиктиң мергөжени) РФ-тин республикада салбырынын бодунда эртип турар.

Айтырым, Чамдык албан чөрилерде, чыжээ, үндүрү инспекцияларда, тускай аттарын тыпсып, ажилдакчылар ук аттарын, илгавар дөмдектерин ап, тускай хөвдөргө хөртир келди алган чоруп турар-дыр. А Пенсия өскөриччилери: Толгар-оол Оюу, Аргас Монгуш, Сергей Орус, Биче-оол Монгуш, Овус Монгуш, Аппый Оюу, Анастасия Спирина, Сергей Аракетей, Алексей Адым-Херел, Кайлык Иргит, Тува-Хөй Кырмыс, Лопсан-Кенден, Достар-оол, Серенмаа-О, Лама-Сүрүч, Лопсан Достай-оол, Чингол, Комбу, Вугажык Сат дөш оон-да өскөри болур.

Бо өскөриччилери 1-2 чыл өскөргөшкө, Ленинград хоорайге башкалар кылдыр бөлжөзө-биле өскөри чорудуп турган Орта Согу чүк улустарынн ажилдын факультетине өскөрип кирген. 1930 чылда оларны ССРЭ-нин чөк чүк улустарынн өзөө национал чоңунуң башкыны ажилдын факультеттерин ажилдап ала өскөрип эгелден. 1934 чылда физика, математика, бойдус, география өскөри-нин национал ортукм школаларга башкалар үдөй өскөрип башкаларын белеткөө үндүргөн. Ол үдө эгелден Тыва, эң илгавар, Кызылдын № 2 школазы өзүлүг тускай өскөрип башкалырлар алган.

1930 чылда тыва бижикти чөкөткөшкө-биле школар национал тыва бижикти «урууларын өскөрип эгелдөө» берген. 1936 чылда ТАРН РК-нын президиумунуң доктаалы-биле Кызылдын организациялап, Комбинат хөй адырын өскөрип чөри кылдыр амыттырган.

Нинти билгениң 4 чыл хуусаалыг эге школазындагы башкының 2 чыл хуусаалыг, эминичиң 3 чыл хуусаалыг, эминичиң 4 чыл, намызын 3 чыл, сак-хөвүнүң 2 чыл, театр студиязынн 2 чыл хуусаалыг адырларды кылдыр өскөрип турган.

Өскөрип комбинаттын кол соругламы: республиканың улуг ажил-агайына турган өскөргөшкө турган ортукм өскөрип калдыр белеткөөр. Өскөрип комбинаттын бирги 1936-37 өскөрип чымында апаа 203 кичи өскөрип турган, 8 кичи иштиле (1936-44 ч.) өскөрип комбинатда 100 адыр бугуру профессионал специалистери: башкылар, фельдшер-акшерлер, ветеринария фельдшерлерин, агротехниктерин, зоотехниктерин, нам ресвомо ажилдакчыларын, сак-хөө болган өскө-лаа ажилга ажилдарларын белеткөө.

1942-44 чылдарда өскөрип комбинаттын кыска хуу-саалыг улустың үндөй чөкө бааа ажилтыганын. Орта чөкө-сарыларын, токарларын, чазанкычыларын, дарганыларын, печка кылдыр, демир-биле хөредик кылдыр кижилери өскөрип, оларның илгавар-бүрү өскөрип (квалфикация) хамаарыштыр разрядтарын тыпсып турган. Комбинат болган школа ол үени-биле алырга, башкы кадрлар-биле өскөри хандыгын турган.

КУТВ доозукчулары: М. Биче-оол, С. Ортун-оол, И. Дугурул, Э. Сапогова, К. Тува-Хөй, Иркутский рабфагында О. Сагаал-оол, О. Хойлака, М. Ширин, Ленинградтың рабфагында М. Лама-Сүрүч, В. Эренчиң, О. Лопсан-Кенден, О. Аппый, М. Овус, О. Серенмаа олар башкылар, О. Толгар-оол өскөрип өскөргөшкө, Алексей Адым-Херел — директорлап болууну өскөрип эгелден школазына баштайгы өскөриччилери илгавар ажиллап киргенунга, Лекичлар номчурунуга, практиктиң кичээлдер эртирерине Совет Эвилениден чыдып келген өскөрип болган өскө-лаа тускай өскөриччилер коңуг эң дузын чедирин турганар. Ынчан Кызыл хоорайга бир дугаар 1916 чылда амыттырган совет ортукм (ынчаар адал турган) школанн башкылары бааа коңуг улуг дузын чедирин турганар. 1936 чылдын төңүзүндө ТАР-нын 15 чыл оң таварыштыр РСФСР-нин Нарком-простан белек кылдыр Тыва-нын школарына болган өскөрип комбинаттың хөй санын өскөрип хөредик чедирин материалдар чоруткан. Ынчалаш комбинат болган школага коңуг эң деринтиң физика, химия, география, биология, математика кабинет-

ла чылды 12 кижини Ленинградта Чөк чүк улустарынн университетине өскөрип чоруткан. Баштайгы доозукчуларынн чедикшинери төрөн школазынн чоргаарлы болуп, дараазында доозукчуларга үлөсөр чижек болган. Бугу Тыва оларга чоргаарлар.

Юрий Аранчың—төгү эртемнин доктору, академик, Э. В. Чалдамба—дыл эртемнин кандидатты, Тыва-нын эртемнин алдыргы ажилдакчымы, Шулуу Сат—дыл эртемнин доктору, РФ-тин эртемнин алдыргы ажилдакчымы, М. Кенни-Лопсан — төгү эртемнин доктору, культураның адырларга ажилдакчымы, Тыва-нын улустун чөкөткөшкө, «Делегет» деп хундулуг аттың эдилекчин, «Дүңтө» интелекцион президентин.

Школа үндөйленип тургустунганга бээр 70 чыл болган. А баштайгы доозукчуларын 50 чыл ооң, 70 чыл дургузунда школа 2117 урууларга нинти ортукм эртемнин аттестаттарын холга тымсаган. Доозукчуларынн иштиден 36 кичи алды болган мөңгүн медалды доосканнар.

Школа доозукчулары-биле, а доозукчулар школазы-биле чоргаарларын дээр. Доозукчулардан 47 кичи эртем аттарын камгалал алган: 5 докторлар, 42 кандидат болган. Сөөлү үдө эртем адым чедир алган анык эртемдеринин аттары дадыда кирбиш барган болза, бурууусту минин, школазыме дөңдөдөр ди-ледик.

Школа 70 чыл дургузунда канды кижилерин өскөргөшкө дээр, ам бо хунде доозукчуларын канды ат-сургалыг хөй адырларын чөк дээр. Ш. Д. Ооржак—ТР-нин бирги Президентин (инти улаа согустан кыска дош школазы өскөрип, баштаар чөри чедирин тур) Дугу-оол Алды-оолонич Монгуш — институтунуң ораакчы директору, дыл эртемнин кандидатты, ТР-ин эртемнин алдыргы ажилдакчымы, башкарык эртемден. Чо-дурга Донгак — Тывада бирги хөредик полковник, Анатолий Дамба-Хурак— республика прокурору турган, анык генерал-лейтенант, Э. Н. Сат—школазынн алды медалды дооскан, хоорай канды адырларынн агазы, А. К. Молтуң — Тыва хоорайнын өскөрип кылдыгың өскөриччи. Екатерина Дүктү-оолонна Татанова — төгү эртемнин кандидатты, ТР-ин алдыргы ажилдакчымы, Сергей Ооржак—ССРЭ-нин спорт мастери, курспорткомитеттиң даргазы, Эргелээр Ондар — педагогиктиң эртемдеринн кандидатты, Тывада бирги спорт мастери, В. В. Багай-оол — Президентинн чөвлекчи, Ш. С. Куулар—РФ-тин болган ТР-ин алдыргы ажилдакчымы, юристеринн дагыдыкчымы, Сергей

Лазны, Иван Салжак — ТР-нин алдыргы чуркучулары, Д. Хуреш-Ом — композитор, Алексей Чимий-оол — ТР-нин алдыргы жулдукчузу, Владимир Мыгылаевич Ондар — Москвага салды академиянын дооскаш, Вьетнамда Россиянын дагыкчы салды төлөс болуп ажилдап турар. Тывада бирги ССРЭ-нин улустун башкымы А. А. Адым-оол, бирги тыва Социалистиң Күш-ажылдып Маалыры башкы С. С. Содунам, М. Д. Наксыл, А. Д. Тамдын-оол ССРЭ-нин Улустуң артын цирк В. В. Оскал-оол, РФ-тин улустуң артын Надежда Куулар, РФ-тин болган ТР-нин алдыргы артын К. Мунаук, Ч. А. Удумбара — генерал-лейтенант, күрүңчө федералдык айыл чөк албан чөриң даргазы бааа бо школага өскөрип чораннар. Алар-аттыг кижилери — доозукчуларын адал-сапада чөтөс хөй Республика Президентинден эгелдөөш бөдүн ажилдакчыны, малчыны, саякчыны, артык чөдөр кымын чөк дээр. Буруу-дун соловну бижик чөкшөрүр турган болза, шупту-нарнын — 2117 доозукчуна-да дугайын бижик кааскан чыг-дыр, эртим доозукчулар. Школамы ол хире адырлар-дыр.

70 чыл иштиле өскөрип өскөриччилерин шуптуу адал-макталдыг болган деп хөредик болдумас. Ынчалаш даа бо школазы национал кадрлар кандаарынын школазы деп адал турганы-даа апаа эвес. Оң хандыгында уруу доосканар төрөн Тыва-ныктың канды-даа булунгарында бар, ажил-агайың бердинген, школазынн болган Тыва-нынн ат-алдыр белик тулуп чоруп бижик билгилги, белик культурулуг кадрлар болур. Школамы агы-агы өскөрип чыдырдында дараа-ада башкалар директорлап чораннар: А. Х. Алды-Херел, К. Тува-Хөй, А. Сүргөк, А. Даваа-Сумбуу, О. Далар-оол, Очур Сат, О. С. Хойлака, А. М. Белек-Вайыр, А. А. Федченко, Х. С. Алды-оол, С. М. Ортун-оол, С. М. Ортун-оол, С. М. Ортун-оол.

ТУННӨЛ СОС ОРТУНГА Школага бо өскөрип чымында 1200 өскөриччилер 45 кластарга өскөрип, 85 дош болган ортукм тускай эртемниг башкалар оларын өскөрип, кижизиниң турар. Эртем-билги чедик алырынн бүтү-ле аргалары бо школада бөрү Кабинеттер сөөлү үчүндө эртем-техниканын негезделик дүштүр деринтиң. Коңуг чырап, чымыг чымыг кылдыр кампелтеги кылган. Школада 8 улус өскөриччилерин тергинери, РФ-тин болган ТР-ин алдыргы башкалары, дөдө категорияны башкалары: Н. А. Мистрюкова, Ф. Т. Манзанова, Э. Ч. Шойжун, Д. Х. Хомушка, С. А. Сат, мунаркчы башкылар Татьяна Биче-оол, Зоя Доржу, Светлана Куулар дөш өскөрип-даа.

Школа 70 чыл оюнга утуктурт бүтү-ле доозукчулары-биле чыл-чыл айы-биле ужуражылгаларын эртирген. Чүгө хоочуннар — 1947—55 чылдын доозукчулары-биле сентябрь айда ужуражылга оларын чалаар.

Тамара ОНДАР. Школа директору. Зоя КУУЛАР. Хоочун башкы.

КЫЗЫЛДЫҢ 2 ДУГААРЛЫГ ЭГЕ-ЧАДА ШКОЛАЗЫНЫҢ ТАВАА ЫНЧААР САЛДЫНГАН

Школаның баштайгы өскөриччилери: Толгар-оол Оюу, Аргас Монгуш, Сергей Орус, Биче-оол Монгуш, Овус Монгуш, Аппый Оюу, Анастасия Спирина, Сергей Аракетей, Алексей Адым-Херел, Кайлык Иргит, Тува-Хөй Кырмыс, Лопсан-Кенден, Достар-оол, Серенмаа-О, Лама-Сүрүч, Лопсан Достай-оол, Чингол, Комбу, Вугажык Сат дөш оон-да өскөри болур.

Бо өскөриччилери 1-2 чыл өскөргөшкө, Ленинград хоорайге башкалар кылдыр бөлжөзө-биле өскөри чорудуп турган Орта Согу чүк улустарынн ажилдын факультетине өскөрип кирген. 1930 чылда оларны ССРЭ-нин чөк чүк улустарынн өзөө национал чоңунуң башкыны ажилдын факультеттерин ажилдап ала өскөрип эгелден. 1934 чылда физика, математика, бойдус, география өскөри-нин национал ортукм школаларга башкалар үдөй өскөрип башкаларын белеткөө үндүргөн. Ол үдө эгелден Тыва, эң илгавар, Кызылдын № 2 школазы өзүлүг тускай өскөрип башкалырлар алган.

1930 чылда тыва бижикти чөкөткөшкө-биле школар национал тыва бижикти «урууларын өскөрип эгелдөө» берген. 1936 чылда ТАРН РК-нын президиумунуң доктаалы-биле Кызылдын организациялап, Комбинат хөй адырын өскөрип чөри кылдыр амыттырган.

Нинти билгениң 4 чыл хуусаалыг эге школазындагы башкының 2 чыл хуусаалыг, эминичиң 3 чыл хуусаалыг, эминичиң 4 чыл, намызын 3 чыл, сак-хөвүнүң 2 чыл, театр студиязынн 2 чыл хуусаалыг адырларды кылдыр өскөрип турган.

Өскөрип комбинаттын кол соругламы: республиканың улуг ажил-агайына турган өскөргөшкө турган ортукм өскөрип калдыр белеткөөр. Өскөрип комбинаттын бирги 1936-37 өскөрип чымында апаа 203 кичи өскөрип турган, 8 кичи иштиле (1936-44 ч.) өскөрип комбинатда 100 адыр бугуру профессионал специалистери: башкылар, фельдшер-акшерлер, ветеринария фельдшерлерин, агротехниктерин, зоотехниктерин, нам ресвомо ажилдакчыларын, сак-хөө болган өскө-лаа ажилга ажилдарларын белеткөө.

1942-44 чылдарда өскөрип комбинаттын кыска хуу-саалыг улустың үндөй чөкө бааа ажилтыганын. Орта чөкө-сарыларын, токарларын, чазанкычыларын, дарганыларын, печка кылдыр, демир-биле хөредик кылдыр кижилери өскөрип, оларны илгавар-бүрү өскөрип (квалфикация) хамаарыштыр разрядтарын тыпсып турган. Комбинат болган школа ол үени-биле алырга, башкы кадрлар-биле өскөри хандыгын турган.

КУТВ доозукчулары: М. Биче-оол, С. Ортун-оол, И. Дугурул, Э. Сапогова, К. Тува-Хөй, Иркутский рабфагында О. Сагаал-оол, О. Хойлака, М. Ширин, Ленинградтың рабфагында М. Лама-Сүрүч, В. Эренчиң, О. Лопсан-Кенден, О. Аппый, М. Овус, О. Серенмаа олар башкылар, О. Толгар-оол өскөрип өскөргөшкө, Алексей Адым-Херел — директорлап болууну өскөрип эгелден школазына баштайгы өскөриччилери илгавар ажиллап киргенунга, Лекичлар номчурунуга, практиктиң кичээлдер эртирерине Совет Эвилениден чыдып келген өскөрип болган өскө-лаа тускай өскөриччилер коңуг эң дузын чедирин турганар. Ынчан Кызыл хоорайга бир дугаар 1916 чылда амыттырган совет ортукм (ынчаар адал турган) школанн башкылары бааа коңуг улуг дузын чедирин турганар. 1936 чылдын төңүзүндө ТАР-нын 15 чыл оң таварыштыр РСФСР-нин Нарком-простан белек кылдыр Тыва-нын школарына болган өскөрип комбинаттың хөй санын өскөрип хөредик чедирин материалдар чоруткан. Ынчалаш комбинат болган школага коңуг эң деринтиң физика, химия, география, биология, математика кабинет-

БАШТАЙГЫ БАЗЫМ КЫЛДЫНГАН, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Социал амыдырал

Кичи ажилдап турар. Пенсия фондузунуң республика салбырынын ашарашында 90 кичи, оларның иштиде 35 специалистер бар. Айтырым, Моол мурунда турган ТР-ин чоңунуң социал камгалал аямында салбырларынн хууш ажилдар оларын сак-хөө ажил-чорудулазынн ревизияның Пенсия фондузун кылган бе? Пенсияларын тыпсып, төлөс турганында хандыгышкынар илгөзө бе?

Харым, Ийе, хандалды чоруткан бис, пенсия хоюлугу-жулдыгызынн чамдык хандыгышкынары илгөзө. Чижээ, пенсияларын тыпсырдынн төлөсрин, чурумун Чеди-Хөл кожунага, охугалар өтчөдүн болган үчүндө чорударында, пенсия төлөс документтерин кылдырың чурумун Кызыл, Эвур, Чөв-Хемчик кожунарга хандык турганын хандала илгөзөткен. Пенсия фондузунуң алша-хөредиктерин Сүг-Хэт болган Току кожунарга өскөри амыттып турган. Пенсия төлөсүргө ашка-хөредиктерин аргына чагалдыр хандыгышкынары. Барыкы-Хемчик болган Таңды кожунарга болдуруп турган.

Айтырым, Россия Федерациянын Пенсия фондузунуң баштаар чөриң даргазы Василий Васильевич Барчук чоукта чаа «Достанство» союзунуң корреспондентизине мынча медгөлтөткө: «...1922 чылда чедир дышта-нылга үчүн пенсионерлериниң сеткини хомудатканын чөри чөптүг эвес, сагыла-езузунага дүшүсө өзөөс пенсияларын оларга тымсаган. Коэффициент талазы-биле катан саанаанынн кылдыр нарын, мычалажок кылдыр бүрүзүнү ажил төлөсрин даа, стажында да барымда-лап көөр арганы катан саанааның бээр. Манаа холу баштыр чүңү чугаалан болур силер, Рилла Эрес-оолонна?»

Харым, 1922 чылда чедир пенсияга үчүн хамааталарынн пенсияларын катан санаарда, «Күрүнө пенсияларын санаар болган улгаттырар чурумунуң дугайында» Федералдык чөк хоюлу 199 чылдын февраль-деңи солгаар күштү болуп эгелээр. Ук Хоюлунуң алыг улгаван доңулан тайылырларга пенсиянын хемчээли хаммаатынын күш-ажылчы санымынн улам долу дүңжүр кылдыр пенсиянын хемчээлин санаарына чаа механизми—арганы ажилдары болур. Ол механизми болза, пенсионерин ажилдап ажилдап болган шанымынн хаммаарыштар оң хуузуна коэфффициентин барымда-лап көөрүдү. Федералдык оң хоюлуну ажилдарын дээр нарын болганда, ук Хоюлунуң дугайында тускай төлөсөргө тайылырны кылдыр өскөргө чугула деп бо-даар мен.

Школа доозукчулары-биле, доозукчулар школазы-биле чоргаарларын

Медальдыг доосаннар	дооскан чылы	медалы			
1. Аранчың Юрий Луджулович	1947	м. м.	17. Монгуш Дарый Биче-оолонна	1962	м. м.
2. Төгү-оол Алексей Сүргүт-оолонич	1947	м. м.	18. Назынчап Зоя Назытывевна	1962	м. м.
3. Делгер-оол Алексей Канчырович	1947	м. м.	19. Ооржак Шериг-оол Дижикчиович	1962	м. м.
4. Сат Шулуу Чыргал-оолонич	1947	м. м.	20. Сагды Кадр-оол Ооржакчиович	1962	м. м.
5. Чычан-оол Андрей Коңучкович	1947	а. м.	21. Сат Чечекмаа Түлүш-оолонна	1962	м. м.
6. Монгуш Доруг-оол Алды-оолонич	1949	м. м.	22. Ооржак Аничмаа Дончатовна	1962	м. м.
7. Бичейди Иргит Сайын-оолонич	1950	м. м.	23. Хоумуку Долгамаа Дагыбевна	1962	м. м.
8. Оппай Кызыл-оол Түлүшувич	1951	м. м.	24. Дортоа Вера Сегибевна	1962	м. м.
9. Шайтаржын Калгажын Ондарович	1952	м. м.	25. Мөкөшөй Ооржук Антоновна	1962	м. м.
10. Тараачы Ниман Иргитович	1952	м. м.	26. Вайыр-оол Зоя Сатовна	1963	м. м.
11. Дарина Григорий Манчынович	1952	м. м.	27. Домит Мария Сергеевна	1963	м. м.
12. Самдан Антон Навачич	1953	м. м.	28. Назынак Долума Мадыбевна	1963	м. м.
13. Бардан Ойдуң Ондарович	1953	м. м.	29. Мөңгө Нина Николаевна	1963	м. м.
14. Сарагай Сериг Кыргысевна	1953	м. м.	30. Сенда Селияма Николаевна	1965	м. м.
15. Дарга Светлана Суруновна	1956	м. м.	31. Доржук Чогураа Михайловна	1965	а. м.
16. Моламдай Долума Дмитриевна	1957	м. м.	32. Суманчиң Кара Ким-оолонна	1985	а. м.
			33.		

ДЕЛГЕМНЕРНИ ЧЫЫРЫП, ЧОННАРНЫ ТУДУШТУРУП...

Чогаал болгаш үе

(Төңүзү, Эгези 3-кү армиде)
Терерип сорулга-биле күөскү эрге-чагырааның федералдык органның баа Тыва Республиканың күөскү эрге-чагыраа органның түскү төлөөлекчилерини организаастар болгаш эртерир, а ону Тыва Республиканың баа Россия Федерацияның хоойлудулгазына дүштүр боттадыр.

Она байдалдарың үер дестери боол бол берги дег азы она байдалдарың чуртакчы чоно болгаш деви-кэзлерни камгаларын хандырына салдар чедирин болгаш бундурга база социал улуг объектилерге болгаш чоругуларның талазы-биле боттадыр деп турар төлөөлекчилерин болгаш шийдериптиривин экспертисаны эрге-чек чутуа алдырган талазы-биле Тыва Республиканың хоойлудулгазына күөскү эрге-чагыраа органның эрге-чагырааның хоойлудулгазына баа Тыва Республиканың хоойлудулгазына дүштүр боттадыр.

24 ЧҮҮЛ. Она байдалдарың чуртакчы чоно болгаш деви-кэзлерни камгаларын хандырына салдар чедирин болгаш бундурга база социал улуг объектилерге болгаш чоругуларның талазы-биле боттадыр деп турар төлөөлекчилерин болгаш шийдериптиривин экспертисаны эрге-чек чутуа алдырган талазы-биле Тыва Республиканың хоойлудулгазына күөскү эрге-чагыраа органның эрге-чагырааның хоойлудулгазына баа Тыва Республиканың хоойлудулгазына дүштүр боттадыр.

26 ЧҮҮЛ. Во Хоойлунун күштү болуп эгелээр. Во Хоойлу он албан эзу. Тыва Республиканың Президентин Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай. № 578. 1996 чылдың август 27.

VII өгө. Түннел чүүлдер.

26 ЧҮҮЛ. Во Хоойлунун күштү болуп эгелээр. Во Хоойлу он албан эзу. Тыва Республиканың Президентин Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай. № 578. 1996 чылдың август 27.

Август 21-25 хүнеринде Кызылга Сибирякниң түрк дилдиг улаустарының конгресс болуп эркен боу узур чымштың ажылыга Тываның чогаалчылары база идеялал кырып, элээн хемчеглерин ач чоруткан.

«Улуг-Хем» сеткүүлдүң релакция конгрессе уткулар сеткүүлдүң капырылга болуп «Хей-ай» деп солууну ГР-ниң Култура бола кино яамызының деткиче-биле үндүргөн. Ук солуга тыва чогаалчыларның чаа чогаалдары, чүүлдеринде бергелештир, түрк делегейниң чогаалчыларының ажыдарының тыма дөчө очулдарының элбазына парлан. Улуг классик шүлдүкү Навоидин эгелээр, амгы үенди алтай, хакас шүлдүкүлериниң чедир кылган окулдары помчукчуларга солду болуп деп шырээни бис. Эң элээн сапыш түрк утку, тываларга эң төрөд чон тываларын аас чогаалчыны үелерлерин баа парлан. Ам бистин арамыста чок шүлдүкү, журналдык Сарыг-оң Кууларын Кыдатта тываларың дугайында «Синь-зине ая-чорук» деп очеринде, Э. Мижиттин «Култегин» деп чаа шивинде, Н. Кууларын VIII вектед болушкунарыга хамаарышкан «Көгмен мындагы адаашкын» деп тоожузуңду үндүлдүрүп база-ла помчукчуларга солун боор.

Конгрессе келген залчыларын арамыста чогаалчыларга баа бар болган. Тыва чогаалчылар олар, нын-биле катгыжып алган, «төгөрник ширээ» артык солун болгаш аяктыгы чурта укчарыжыларын эртерип. Анаа хакас, татар чогаалчылар болган А. Даржай, Е. Талов, М. Халданов, Э. Мажит, Ч. Куулар, Н. Куулар, Л. Иргит, М. Күкүгет олар-биле кады Тыва Республиканың култура болгаш кино сайлы, шийти, прозаачы Ч. Ондар олар кил-ластар, крайлар арамыста уран чүүлдүң, култураның оң шийти чогаалчылар халыгаалары черле кылды, үзүктөк чок турганын чаагы дүш дег сактып көр бис. Фестиваль, конференциялар, уран чүүл, култура, чогаал хунери, симпозиумнар, оң шийтиде анык чогаалчылар хурдалары чийекти чымштарын ам чоктап чорудуруп бис. Түрк утку улаустарың төлөөр-биле анаа укчуражык, чогаалчыларын бындайды, сайзыралын чугаалык, чогаалчыларын үлдүдүрүп, төрөл чоннарның арамыста шестерини, сурталдап келивиз. Тыва дилда башкыр Мустаф Укчагинин, алтайлар Борис Укчагинин, Аржан Адаростун, кыргыстар Чынгыз Айтматовун, Мар Байджиевтин казах Муктар Ауэзовтун, якут (саха) Семен Даниловтук, хакастар Николай Доможаковтун, Михаил Кильчи-каковтун, татар Рустем Кутуйчы болгаш өскөдөр шийти-даа проза, шүлдүк номнарын, харылаалар тыялган соода, түрк чоннарны алымы барын демкейгезинге улганган хей-иничи харылаалары сайыралы ап турар. Орхон-Енисейниң бажымы тураксаалдарын чазыч номчааның 100 чыл онга тураксаалга эртем-практик конференцияны 1993 чылда Кызылга эртергеш, түрк чоннарның эрте-бурун чогаал тураксаалдары-биле таныжып, боттадымыстык үк-төөгүстү билп алырыңа баа бир бажымы кылганьык, тыва-түрк шийтиде аныктыгың, Түркия-биле арамыста албанын, ам-хунуң, хей-иничин харылааларың калбарың бар чылдыр, амгы бо конгрессе Кызылга эртергеш — бо бугуң үениң төви-биле тыялган чаа болгаш хей оштан фактилар деп хүлөө көрө эки.

Өске талазында, чүгө чогаалды билип ап көрө болза, чилдиргезин хей. Түрк дилдиг өске республикаларга баа-ла күрүшени шырэк деткимтезин ап турар-оң чогаалчыларын сөзүң амылгыча чоннарга чедирерин чаа оруктарың, аргаларың дилээр апарган бис. Хамакты мунай чок, дил бурзуңду чогаалчың, төрөң дилын ка-чалаалар соруга ын кол болду укчуруң. Ол соругаңды чедиринкиң боттадыр» болза, өске чогаалчыларын биле үнеринкиң аргаларың сөзүң тыпты бээрине бугуруң аачы Бажымы хоорайла Култура ордуңуңду директору Нурфат Якубовтуң чугаал-чың ас адаарал-биле дил-наа бис. Улугтур сайы-раңга, нефть-биле байлак республика болгаш урш чүүлү, култураны шымак-ла дегниң турар чорду. Боттадымың урш чүүл асам-блдериниң киржичилерине билип (өске кол амылгык улуска, сургууларга, харма-ла өренкичлере) айла 500-600 муң рубльди төлө берип турар. Якутия-Саха республикада чогаалчылар баа-ла күрүшени шырэк деткимтезин ап турар-оң

шпирин тыва дилга пар-лаан, үндүрүп, театрыңды спонсага ойнап чордувус. Хакас, якут, хакас чогаалчы-ларын чымштың чогаалдары-ла түскү помпар болуң үндүлдүң.

Чыгыс сөс-биле чугаалдар-га, чоокка чедир-ле ССР-ниң деви-кэзлеринге чыгыс азы културалың, медиа-интер-нетин дегем деви-кэзлер тур-руп, оң шийтиде түрк чо-нар база ол деви-кэзлеринге кө-зө болуп, харылаавыс үе-ниң келген-дир бис. Ам бо үеде байдал кандыгы? Ба, талада хамык чүвени карар-тай алар болза, эки чүгү-дөр элээн бар. Эң улуг түрк күрүсе болур Түркия-билэ

ниң турарын билбестөөн бис. Орус дилче чогаалдар очу-лудулганы кызырып, төп ном үндүрер чедер нашо-нал чогаалдарны парлавый баарга-ла, билдиргезин ээ-жээ. Сөөгү каш чылда үе-леп болу дег чүгө ын болушкун болган: бирээде, 1994 чылды октябрда Да-гвай республикага Тыва-нын, Даг-Алтайны, Хакасия-ны анык чогаалчыларын деви-кэзлер хуралына болуп эртерип болган 1996 чылда хакас, тыва чогаалчыларын демкейип тургаш үндүргөн «Улуг-Хем» сеткүүлдүң түскү үндүрүгүн.

Ычангаш амгы байдалдар-да бот-бодуусту балтириниң, чүгө чурттар аразынга айт өдээ кевирбейн, аадажыр»

«Аал-чурттар аразынга айт өдээ кевирбейн, аадажыр»

Чогаалчыларын сөзүң амылгыча чоннарга чедирерин чаа оруктарың, аргаларың дилээр апарган бис. Хамакты мунай чок, дил бурзуңду чогаалчың, төрөң дилын ка-чалаалар соруга ын кол болду укчуруң. Ол соругаңды чедиринкиң боттадыр» болза, өске чогаалчыларын биле үнеринкиң аргаларың сөзүң тыпты бээрине бугуруң аачы Бажымы хоорайла Култура ордуңуңду директору Нурфат Якубовтуң чугаал-чың ас адаарал-биле дил-наа бис. Улугтур сайы-раңга, нефть-биле байлак республика болгаш урш чүүлү, култураны шымак-ла дегниң турар чорду. Боттадымың урш чүүл асам-блдериниң киржичилерине билип (өске кол амылгык улуска, сургууларга, харма-ла өренкичлере) айла 500-600 муң рубльди төлө берип турар. Якутия-Саха республикада чогаалчылар баа-ла күрүшени шырэк деткимтезин ап турар-оң

Чогаалчыларын сөзүң амылгыча чоннарга чедирерин чаа оруктарың, аргаларың дилээр апарган бис. Хамакты мунай чок, дил бурзуңду чогаалчың, төрөң дилын ка-чалаалар соруга ын кол болду укчуруң. Ол соругаңды чедиринкиң боттадыр» болза, өске чогаалчыларын биле үнеринкиң аргаларың сөзүң тыпты бээрине бугуруң аачы Бажымы хоорайла Култура ордуңуңду директору Нурфат Якубовтуң чугаал-чың ас адаарал-биле дил-наа бис. Улугтур сайы-раңга, нефть-биле байлак республика болгаш урш чүүлү, култураны шымак-ла дегниң турар чорду. Боттадымың урш чүүл асам-блдериниң киржичилерине билип (өске кол амылгык улуска, сургууларга, харма-ла өренкичлере) айла 500-600 муң рубльди төлө берип турар. Якутия-Саха республикада чогаалчылар баа-ла күрүшени шырэк деткимтезин ап турар-оң

Делгелге-садыг «ЧАА АЙТЫРЫГЛАР-ЭРГИ ХАРЫЫЛАР»

Мындагы аттыг делгелге-садыгны республиканың А. С. Пушкин аттыг национал библиотеказың аяк-далчалары сентябрь 1-де аяктыкан. Бо делгелге садыгнын онзагай чүвени түл дээр, муруну чылдарда үнүп турган солундарын, сеткүүдериң көйтешиниң-биле кады салары. Оон аныз-бүрү түскү эр-теминдеги эртемниң анык-айың сонуругана матери-алдарың дугайы болгаш черде ычаш хостуг үезиң чөп ажылаарыңа ынак бүгүң кижи-лерге черектиг канды-даа теманың материалдарын тың, көрүп, садып ап болур. Ук библиотеказың чарла-дар болгаш маркетинг килди-риниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң аякыл-агыларын шүртүп алдырарын кризис хеме алганыңдан библиотека-лар база рынок байланын-шичирин укчуга таарыш-кан. Номнарның тиражи ча-зынган багын, ассортименти-зи 3-4 катап азаянган. Ном-рыноңуңда укчу-турум чок байдал тургустунган. Оон-биле Натал солунар болгаш сеткүүдөр телевидениниң болгаш радионуң соонна болуп, ийни чергенин апарган, а херек кырында кончүк күш-түр чаа видеотехника-биле бе-лин парлагла адааныңа кыл-га тургузуң чыл-ла болгай. Мурунку чылдарда үген сеткүүдөлдөр дыйнадың, ме-дээр, сүмелер, тайлыбыр-лар дээш чүңү чок дээр. Бо бугуңден чүңү-даа билип ап болур. Улуг чогаал-биле бисте эртен чылдарың сеткүүдериң камгалатыңны аякыл калганың чугаалан болур. Ам бисте ону шыгаар-чөр чок. Ычангаш таарым-чалыг тургустунган байдалды аяктылап, Ленин кулмучу-зун 21 дугаарың бажыңыңда А. С. Пушкин аттыг библио-теказың конференция аалы-дан кээп сонуругаш чүүлдерин номга ынактар, билин-бедилди алырын күзөөнөр, студенттерин кончүк чик өр-зиниң өрөскөчүн Ирина Васильеваның дыйнадың «Мындыг болады библиоте-каның директору реформа-ларын «хоойлузунуң» чыл-лаар арга чок болганыңдан үндүргөн, директор боду «Да-нияже сургакчы берген. Чурттуң ая